

8-mavzu: Eng qadimgi davrlardan XIX asrning birinchi yarmida jahon pedagogika fanining rivojlanish tarixi. Ya.A.Komenskiyning pedagogik nazariyasi.

Mashg'ulot rejasi:

1. Qadimgi Sharq, Qadimgi Yunoniston, Qadimgi Rim davlatlarida maktab va tarbiya.
2. Qadimgi Yunoniston faylasuflari tarbiya to'g'risida.
3. XII asrda Rossiyada pedagogik adabiyotlarning nashr etilishi.
4. Rus pedagog-olimlarining pedagogik g'oyalari. G'arbiy Yevropada maktab va pedagogik fikrlar.
5. Iogann Genrix Pestalotsiyning didaktika va boshlang'ich ta'lim metodikasiga qo'shgan hissasi. Adolf Distervergning rivojlantiruvchi ta'lim nazariyasi.
6. Y.A.Komenskiyning pedagogik nazariyasi.

Adabiyotlar:

1. Хошимов К., Нишонов С., Иномова М., Хасанов Р. Педагогика тарихи. – Т.: Ўқитувчи, 1996.
2. Hoshimov K., Nishonova S. Pedagogika tarixi. – T.: O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2005.
3. Xasanboyev J, To'raqulov X., Xaydarov M., Hasanboyeva O. Pedagogika fanidan izohli lug'at. – T.: Fan va texnologiya, 2008.
4. Niyozov G'., Axmedova M. Pedagogika tarixidan seminar mashg'ulotlari. – T.: NOSHIR, 2011.
5. Нишонов С. Комил инсон тарбияси. – Т.: Истиклол, 2003.
6. Ma'naviyat yulduzlari (Markaziy Osiyolik mashhur siymolar, allomalar, adiblar). – T.: A.Qodiriy nomidagi Xalq merosi nashriyoti, 1999.

Qadimgi Sharq, Qadimgi Yunoniston, Qadimgi Rim davlatlarida maktab va tarbiya

Qadimgi Misr murakkab davlat tizimiga va keng miqyosli xo'jalikka ega bo'lgan mamlakat bo'lgan. Misr davlati va xo'jaligini boshqarish uchun xat-savodli, bilimdon kishilar zarur bo'lgan. SHu tufayli Misr fir'avnlari va a'yonlari xat-savodli va bilimdon xodimlar tayyorlashga alohida ahamiyat berganlar. Misrda o'qitish, ta'lim-tarbiya berish maskani maktablar edi. Mamlakatning hamma shaharlari va yirik qishloqlarida maktablar bor edi. Maktablarda fir'avnlari, a'yonlar, amaldorlar, ruhoniylarning bolalari va o'qishga havaslari bo'lgan kishilarning farzandlari ham o'qiganlar.

Misrda boshlang'ich, o'rta va oliy maktablar bo'lgan. Boshlang'ich maktablarga bolalar 5-6 yoshdan jalb etilib, harflar o'rgatilib, savodi chiqarilgan. Bolalar maktabda husnixat bilan shug'ullanib, ular har kuni 3 sahifa yozishlari kerak bo'lgan. Misrdagi o'rta va oliy maktablarning ko'pchiligi mirzolar tayyorlab chiqarganlar. Uni «Mirzolar maktabi» ham deyishgan.

Misr fir'avnlariining markaziy mahkamasi qoshida podsho xazinasini uchun maxsus amaldor mirzolar tayyorlaydigan maktablar ham bo'lgan. Bu maktablar katta tajribaga ega bo'lgan bilimli ustoz-o'qituvchilar bilan ta'minlangan bo'lgan. Maktablarda matematika, geometriya, astronomiya, tarix, tibbiyot, adabiyot kabi dunyoviy va diniy bilimlar o'qitilgan.

Misr maktablarida intizom juda qattiq bo'lib, u tan jazosi bilan mustahkamlangan. O'sha

vaqtda yozilgan «Nasihatlar»da: «Ey mirza, dangasalik qilma, yo'qsa jazoga duchor bo'lasan. Qo'lingda kitob bo'lsin, ovoz chiqarib o'qigin va o'zingdan ko'p biladiganlar bilan maslahat qilib ish tut. Bir kun ham yalqovlik qilma yo'qsa kaltak eysan. Axir bolaning qulog'i yelkasida bo'ladi-da, qachon ursang, shunda uning qulog'iga gap kiradi», -deb yozilgan.

Mesopotamiyaliklar maorif ishlariga alohida e'tibor berganlar. Maktablarda ko'proq podsho, badavlat kishilar, amaldorlar va o'ziga to'q kishilarning farzandlari o'qishgan. Ammo maktabda erkin jamoadan bo'lgan oddiy kishilar ham o'qigan bo'lsalar kerak. Maktablarning quyi sinflarida til, adabiyoi, grammatika, yuqori sinflarda esa matematika, musiqa, huquq, geometriya, astronomiya, tarix, tabobat, veterinariya kabi aniq fanlar bilan bir qatorda diniy fanlar ham o'qitilgan. Maktablar saroy va ibodatxonalar qoshida bo'lib, uni ruhoniylar boshqarganlar. Mari va boshqa shaharlardagi qazishlar vaqtida o'quvchilarga mos o'rindiqlar qo'yilgan maktab binosining qoldig'i topilgan.

Maktablar davlat uchun xo'jalik, savdo va harbiy ishlarni boshqaruvchi xodimlar tayyorlaganlar. Maktablarda Misrdagi kabi mirzolar tayyorlashga katta ahamiyat berilgan. Maktablarda intizom va nazorat juda qattiq bo'lgan. Etarli qobiliyatli va tirishqoq bo'lmagan o'quvchilar jazolangan. Maktab qoshida «Xivich bilan savalovchi» maxsus nazoratchi bo'lgan. O'qituvchilar o'quvchilarni qunt bilan o'qishga undaganlar.

Yunoniston unchalik katta bo'lmagan quldorlik davlatlaridan iborat bo'lgan. Uning katta shaharlaridan biri Lakoniya (poytaxti Sparta) va Attika (poytaxti Afina) bo'lib, bu shaharlar madaniyat markazi xisoblangan.

Bu ikki shaharda tarbiyaning o'ziga xos tizimi vujudga keldiki, natijada bu tarbiya tizimi «Sparta» va «Afina» usulidagi tarbiya deb yuritiladigan bo'ldi.

Lekin bu ikki shaharning iqtisodiy, siyosiy taraqqiyoti, madaniyat darajasi turlicha edi. Shuning uchun ular bir-biridan tubdan farq qilar edi. Ammo ikkala davlatda ham quldorlik tuzumi xukmronlik qilar edi. Shuning uchun ham bu davlatlarda ijtimoiy tarbiya tizimi quldorlarning bolalarini manfaatini ko'zlar edi.

Yunonistonda qullarni «gapiradigan ish quroli» deb hisoblar edilar. Qullar oddiy insoniy xuquqlardan ham mahrum edilar.

Spartada dehqonchilik yaxshi rivojlangan bo'lib, bu qullar mehnati evaziga asoslangan edi. Spartada qullar shafqatsiz ta'qib ostiga olinar edi. SHu sababli ular tez-tez qo'zg'olon ko'tarib turar edilar.

Tarbiya ishlari davlat ixtiyorida bo'lib, asosiy maqsad bolalarni baquvvat, jismonan sog'lom, bardoshli, chiniqqan jangchilar qilib tarbiyalashdan iborat edi.

Spartaliklarning bolalari 7 yoshgacha uyda tarbiyalangan, so'ng «Agella» deb atalgan maktabda o'qishgan. O'qish muddati 7-18 yoshgacha davom etgan. Shu maktabda hukumatning taniqli kishisi «pedanom» butun tarbiyaviy ishga rahbarlik qilgan.

Tarbiya jarayonida bu maktabda o'smirlarga alohida e'tibor berishgan. Ularni jismonan sog'lom bo'lishi uchun turli mashqlar bilan chiniqtirishgan. Masalan: sovuqqa, ochlikka va chanqoqlikka chidash, og'rikka bardosh berishga o'rgatib borishgan. Ta'lim jarayonining asosiy qismini harbiy gimnastik mashqlar: yugurish, sakrash, nayza otish, qo'l bilan jang qilish, musiqa darsi, qisqa so'zlashuv, madaniyat darsi tashkil etar edi.

Kadimgi Yunonistondagi tarbiyaviy ishlar shunisi bilan o'ziga xos ediki, unda bolani nafaqat jismoniy chiniqtirish, balki ma'naviy tomondan ham barkamol bo'lishi nazarda tutilgan. Bolalarga musiqa, ashula va diniy raqslar ham o'rgatilgan. Bu mashg'ulotlarning mazmuni jangovar hamda harbiy tusda bo'lgan.

Spartada olib boriladigan ta'lim-tarbiyaning yana muhim tomonlaridan biri yoshlarni qullarga nisbatan shafqatsiz, mensimaydigan qilib tarbiyalashdan iborat bo'lgan.

Shu maqsadda yoshlar «Kreptiyalar»da ya'ni kechalari qullarni tutish mashqlarida qatnashtirilar edi. Ular shubhali bo'lib ko'ringan qullarni o'ldirar edilar.

Yoshlarga axloqiy tarbiya berishda davlat rahbarlari maxsus suhbatlar o'tkazib, shu yo'l bilan ularga axloqiy va siyosiy tarbiya berar edilar. Masalan: Vatan dushmanlari bilan kurashda ota-bobolar ko'rsatgan mardligi va jasurligi, qahramonlar haqida suhbatlar uyushtirishar, shuningdek bolalarni savol-javob jarayonida aniq, qisqa va lo'nda qilib javob berishga o'rgatib borilar edi.

Spartada 18-20 yoshga yetgandan keyin maxsus «Efeblar» (Efeblar qadimgi Yunonistonda balog'atga yetgan o'spirinlar) guruhiga o'kazilgan. Bu guruhda bolalarga harbiy ta'lim berilgan va ular harbiy xizmatni o'taganlar.

Spartada qizlar tarbiyasiga ham alohida e'tibor qaratilgan. O'g'il bolalar bilan qizlar birga qo'shib o'qitilgan. Ular ham harbiy va jismoniy tarbiya malakalari bilan qurollantirib borilgan. Bundan maqsad erkaklar urushga ketgan vaqtlarida qizlar, ayollar shaharni, uy-joyini qo'riqlash, qurollanib qo'riqchilik vazifasini o'tashi, qullarni itoatda saqlashni ta'minlashi ko'zda tutilgan, ular hatto jangda ham qatnashganlar.

Qadimiy Gretsiyaning ikkinchi shaharlaridan biri Afinada esa xayot, tartib, intizom, maktab tizimi, undagi ta'lim-tarbiya Spartanikidan butunlay farq qilar edi. Afinadagi iqtisodiy hayot Spartadagi singari cheklanib qo'yilgan emas edi. Qullar xususiy mulk hisoblanar edi. Bu yerda tibbiyot ilmi, matematika, tarix, san'at, me'morchilik, xaykaltaroshlik taraqqiy etgan edi.

Tarbiya jarayonida aqliy, axloqiy, estetik, jismoniy tarbiya birga qo'shib olib borilgan. Lekin bu tarbiyalarni mukammal egallash faqat feodallarning farzandlariga nasib etgan xolos.

Afinada tarbiya va maorif masalasi Spartaga nisbatan tubdan farq qilar edi. Bu erda grammatist, polestra, gimnasiy, efeb, demos kabi maktab turlari mavjud edi.

Bolalar 7 yoshgacha oilada tarbiyalanganlar. 7 yoshdan o'g'il bolalar maktabga borishgan. Qizlar esa oilada ona ko'magida uy — ro'zg'or ishlariga o'rgatilgan. xotin-qizlar faqat uyda bo'lishgan. Afinada bolalar dastlab 7 yoshdan 13-14 yoshgacha «grammatist», (savod o'qitish ma'nosida), «kifarist» (grekcha musiqa o'qituvchisi ma'nosida) maktablarda tahsil olganlar. Bu maktablar xususiy bo'lib, xaq to'lanar edi, Shuning uchun fuqarolarning bolalari bu maktablarda ta'lim ololmas edilar.

Bu maktablarda «didaskal» deb atalgan o'qituvchilar mashg'ulot olib borar edilar (men o'qitaman degan ma'nodagi «didasko» so'zidan, keyinroq «didaktika» ta'lim nazariyasi kelib chiqqan).

O'g'il bolalarni maktabga qullar yetaklab borishgan. Bunday qullar «pedagog» deb atalgan. Afinadagi grammatist maktabida o'qish, yozish va hisoblash o'rgatilgan. O'qishda harflarni hijjalab o'qitish usuli, so'ng qo'shib o'qish usulidan foydalanganlar. yozuvni o'rgatishda mum surilgan yaltiroq taxtachalardan foydalanganlar. Ular ingichka cho'p

yordamida yozganlar. Sonlar barmoqlar, sopol toshlar, sanoq taxtasi yordami bilan xisoblangan. Kifarist - maktabida o'g'il bolalarga adabiy bilim berilar, estetik mazmundagi deklomatsiyalar o'rgatilar («Iliada va Odisseya»dan parchalar o'qitilar) edi.

O'g'il bolalar 13 — 14 yoshga yetganlaridan keyin «Polestra» kurash maktabi deb atalgan o'quv yurtiga o'tar edilar. Bu o'quv yurtida ular 23 yil davomida jismoniy mashqlar bilan shug'ullanar edilar. Masalan: sakrash, yugurish, kurash tushish, disk va nayza irgitish mashqlari va suvda suzish o'rgatilgan.

Spartadagi kabi Afina maktablarida ham o'quvchilar bilan siyosiy va axloqiy masalalarda suhbatlar o'tkazilgan, o'qish tekin bo'lgan. «Gimnasiy» maktabida polestra maktabini tugatgan badavlat oila farzadlari tahsil olganlar. Ularga falsafa, siyosat, adabiyot fanlari o'rgatilgan. Bu maktabni tugatgan yoshlar davlatni boshqarishda qatnashishlari mumkin bo'lgan.

«Efeb» maktabida 18-20 yoshga qadar tahsil olganlar. Bu maktabda harbiy xizmatga tayyorlanar va o'zlarini siyosiy bilimlarini oshirishni davom ettirar edilar. Bu maktabda istehkomlar qurishni, harbiy aslahalarni ishlata bilishni, garnizonlarda xizmat qilishni, dengizchilik o'rgatilgan. Bundan tashqari «Demos» (xalq) maktabi ham mavjud edi. Afinada quldorlik jamiyati ichida tabaqalanishning tarbiya sohasiga o'tkazgan ta'siri shundan iborat bo'ladiki, mukammal tarbiya olish faqat badavlat quldorlarning bolalarigagina xos bo'lib qoldi. Aholining ko'pchiligi bolalarini maktablarda o'qita olmaganligi sababli ularga kasb — hunar o'rgatar edilar. Ayrim xat savodli kishilar bolalariga o'zlari hat savod o'rgatganlar. Bu usul ham davlat tomonidan qonunlashtirib qo'yilar edi.

Qadimgi Yunoniston faylasuflari tarbiya to'g'risida

Yunonistonda maktab va madaniyatning tez rivojlanishi pedagogika nazariyasining ham tug'ilishiga imkoniyat yaratdi.

Pedagogika nazariyasiga olim va faylasuflardan Suqrot, Platon, Arastu va Demokritlar asos soddilar. Ular o'z qarashlari bilan ta'lim-tarbiya rivojlanishiga juda katta xissa qo'shdilar. Quidagi biz bu faylasuf olimlar haqida qisqacha to'xtalib o'tamiz.

Suqrot er.av. (469-399y)da yashab ijod etgan. Suqrotning fikricha tarbiyadan kutilgan maqsad, buyumlar tabiatini o'rganish bo'lmay, balki kishining bilim olishi, axloqni kamol toptirishi bo'lmog'i lozim edi. Suqrot faylasuf bo'lishi bilan birga ajoyib notiq ham edi. U keng maydonlarda so'zga chiqib, axloqqa doir masalalar yuzasidan suhbatlar o'tkazar, tinglovchilarni savol-javob yo'li bilan haqiqatni topishlariga undar edi. Suhbatning bu usuli «Suqrot usuli» deb atalgan. U pedagogika olamiga ana shunday savol-javob metodini ya'ni «Evristik» suhbat metodini yangi (savol berish va savolni to'ldirish) metodini olib kirdi. U tarbiyada axloqiy, estetik, jismoniy tarbiya mezonini ishlab chiqdi. Lekin Suqrotning axloqiy qarashlarida tengsizlikni yaqqol sezish mumkin. Uning fikricha axloq faqat imtiyozli «mumtoz» largagina xos, «mumtoz» kishilar haqiqiy axloqning yagona egalari bo'lganliklari uchun hokimiyat ham ularning qo'llarida bo'lmog'i kerak deydi.

Platon er.av. (424-347) yillarda yashagan. U Suqrotning shogirdi bo'lib «ob'ektiv idealizm» nazariyasining asoschisidir. U tanadan tashqarida mavjud bo'lgan narsalar haqidagi nazariyani ilgari suradi.

Platon aristokratiyaning abadiy hukmronligi haqidagi nazariyani ilgari suradi. Uning fikricha ideal aristokratik davlat 3 xil ijtimoiy guruhlardan iborat bo'lishi, ya'ni bular: faylasuflar,

jangchilar, hunarmandlar va dehqonlar guruhidan iborat bo'lishi lozim. Faylasuflar davlatni boshqaradilar, jangchilar ularni har qanday dushmandan himoya qiladilar, uchinchi gurux esa mexnat qilib, mo'l xosil etishtirib faylasuflar va jangchilarni boqadilar degan fikrni ilgari suradi.

SHuningdek, u qullarni ham saqlanib qolishini aytib uning tasavvurida qullar ham, xunarmandlar ham, huquqsiz doiralar, pastkashlik, qanoat va itoatkorlik fazilatlarigina hunarmand kosiblarga va dehqonlarga xos deb takidlaydi.

Tarbiya - deydi Platon davlat tomonidan tashkil etilmog'i, hukmron guruxlarning manfaatlarini ko'zlamog'i lozim. Platonning fikricha bolalar 3 yoshdan boshlab 6 yoshgacha davlat tomonidan tayinlab qo'yilgan tarbiyachilar raxbarligida tarbiyalanishini tavsiya etadi.

7 yoshdan 12 yoshgacha esa davlat maktablarida taxsil olib, ularga o'qish, yozish, xisob, musiqa va ashula darslari o'rgatiladi.

12-16 yoshgacha bo'lgan bolalar jismoniy mashqlarni o'rgatadigan «Polestra» maktabida, 18 yoshga qadar dunyoviy fanlarni o'qitadigan maktablarda, 18-20 yoshgacha esa «Efeb» maktablarida taxsil olib harbiy ta'lim o'rgatiladi.

Uning fikricha, «Efeb» maktabini tugatgandan so'ng qobiliyatli va iqtidori bo'lgan yigitlar falsafa ilmini o'rgatadigan uchinchi bosqich oliy ta'limni o'taydilar.

Platon tarbiya tizimida asosan jismoniy mexnatga nafratni singdirish, quldorlar manfaatini himoya qilish maqsadi nazarda tutiladi.

Uning pedagogika tarixida tutgan o'rni shundaki, u dastlab maktabgacha tarbiya to'g'risidagi g'oyani ilgari surib, yoshlarga ta'lim berishning izchillik tizimini ishlab chiqqanligidadir.

YUnon faylasuf olimlaridan yana biri Arastudir. U er, av. (384 -322) yillarda yashagan.

Arastu uch xil tarbiya ya'ni: jismoniy, axloqiy va aqliy tarbiya aqidalarni ishlab chiqib, tarbiyaning rivojlanishiga katta hissa qo'shgan.

Arastu birinchi bo'lib yoshni davrlarga bo'lish mezonini ishlab chiqishga uringan olimdir.

U insonni yoshlik yillarini 3 davrga, ya'ni: 0-7 yoshgacha; 7 - 14 yoshgacha; 14-21 yoshgacha bo'lgan davrlarga bo'ladi. U oilaviy tarbiyaga doir bir kancha tavsiyalar beradi. Uning fikricha, bolalar 7 yoshgacha oilada tarbiyalanadi, go'dakning yoshiga mos keladigan ovqatlar bilan boqish, turli harakatli mashklar orqali uni chiniqtirib borish kerak deydi. O'g'il bolalar 7 yoshdan boshlab davlat maktablarida o'qishlari lozim deb uqtiradi. U jismoniy, axloqiy va aqliy tarbiya bir-biri bilan uzviy bog'langan deb xisoblaydi. U bolalarga boshlang'ich ta'lim berish vaqtida jismoniy mashqlar qilish bilan bir qatorda o'qish, yozish, grammatika, rasm va musiqani o'rgatish kerak deb ta'kidlaydi. o'smirlar maktabda jiddiy ma'lumot olishlari, ular: adabiyot, tarix, falsafa, matematika, astronomiya va boshqa fanlarni o'rganishlari lozim deydi.

Arastu xotin-qizlarning tarbiyasi erkaklarning tarbiyasiga o'xshashi mumkin emas, chunki xotin-qizlarning tabiati erkaklarning tabiatidan farq qiladi deb xisoblaydi.

Arastu Platondan farq qilib, bola tarbiyasida oila tarbiyadan chetlashtirilmaydi. Axloqiy tarbiya berish asosan oila zimmasida ekanligini uqtiradi.

Demokrit, er, av, (460-370) yillarda yashagan. U tarbiyani tabiatga muvofiqlashtirish masalasini birinchi bo'lib ilgari surgan olim bo'lib, u "Tabiat bilan tarbiya bir-biriga o'xshaydi" deydi. «Ta'lim mexnat asosidagina go'zal narsalarni xosil qiladi» deb tarbiya ishida mexnatning roli beqiyos ekanligini takidlaydi. Uning xizmati shundaki, u inson kamolatida mexnat

tarbiyasining roliga katta e'tibor berib, yoshlarga mehnat tarbiyasi berishning usullarini ko'rsatib berganligidadir.

Qadimgi Rimda pedagogik g'oyalar rivoji

Mark Fabiy Kvintilian – mashhur rimlik notiq va pedagog. O'z maktabi tajribalari va antik dunyodagi pedagogik fikrlarga asoslanib, ba'zi pedagogik muammolar aks etgan birinchi maxsus pedagogik qo'llanma – «Notiqni tarbiyalash haqida» asarini yaratgan.

Kvintilian bolalarni tarbiyalashga e'tibor qaratib, bola shaxsi rivojlanishida uning tabiiy qobiliyatlarini hisobga olishga katta ahamiyat beradi. Uning fikricha, «Bilishga intilish irodaga bog'liq, majburan o'qitish mumkin emas» (Kvintilian «O vospitani oratora», 1-qism, 3, 8-betlar).

Kvintilian bolalar katta tantalarda ishtirok etadigan hamda kattalarning nojo'ya xatti-harakatlarining guvohi bo'ladigan Rim jamiyatining yuqori qatlamlaridagi oila tarbiyasini qattiq tanqid qiladi. U ota-onalardan bola ta'sirlanuvchan bo'lishi, unda yaxshi va yomonlikning oson ildiz otishini esda tutishni talab qildi hamda tarbiyachi-pedagoglarni tanlashda ham bunga e'tibor qaratishni uqtiradi.

Kvintilianning pedagogik qarashlarida bolalarni notqlik san'atini egallashlariga oid fikrlar ham mavjud. Bo'lajak notiqqa o'tkir xotira, badiiylilikni his etish, yaxshi talaffuz qila olish, nutqning yorqinligi va mimikani shakllantirish lozimligini qayd etadi. Notiqni tarbiyalashning eng yaxshi vositasi Kvintilianning fikricha, she'r yod olishdir. U hozirda qo'llanilayotgan she'rni yod olish metodikasini ham o'z davrida taklif qilgan edi: dastlab she'r to'liq o'qib chiqiladi, so'ng qismlarga bo'linadi va navbati bilan qismlar yodlanadi, nihoyasida butun she'r yoddan aytiladi.

XII asrda Rossiyada pedagogik adabiyotlarning nashr etilishi.

988-yilda xristian dinini qabul qilingan Krill va Mefodiylar grek alfabiti asosida kirill alifbosini ishlab chiqdilar. Sharqiy slavyan tili rus yozuvi uchun asos qilib olindi. Kiev Rusiga xristian dini bilan birga vizantiya madaniyatining ayrim elementlari ham kira boshlagan.

U vaqtlarda maktablar cherkov va monastor qoshida ochilar edi. Rus knyazlarning maslahati bilan 988-yilda knyaz Vladimir cherkov binosini qurib poplar tayinladilar va nomdor kishilarning, o'z mulozimlarining bolalarini yig'ib o'qitdi.

1028 yilda knyaz Yaroslov Novgorod shahrida “oqsoqollar va poplarning” bolalaridan 300 ga yaqinnini to'plab kitob o'qitgan.

Yuqoridagi ikki faktdan ma'lum bo'lishicha Rossiyada maktablar X asr oxiri XI asr boshlarida ochilgan. Rossiyadagi dastlabki maktab cherkovlar va monastorlar huzurida ochilgan va kutubxonalar tashkil etilgan.

XI-XII asrlarda Kiev davlatining madaniyati g'arbiy Yevropadagi yirik davlatlarning madaniyatidan ancha kuchli edi. Rus knyazlari va boyarlari orasida o'qimishli, madaniyatli kishilar bo'lgan. Knyaz Yaroslov birinchi marta kutubxona ochgan, uning tashbusi bilan grek tilidagi kitoblar rus tilida tarjima qilingan.

Knyaz Svyatoslov ma'lumotli kishilarni o'z atrofiga to'plagan. Svyatoslav o'z zamonasining eng ma'rifatli kishisi edi. XI asr oxirida "Svyatoslav to'plami" nashr qilingan.

Kiev rusning madaniyati – rus, ukrain va belarus xalqlari madaniyatining o'sishiga asosiy manba bo'lgan. Bu kabi faktlar shuni kursatadiki, XI-XII asrlar qadimgi rusda madaniyat va maorif rivojlangan. Ana shunday davrda rus pedagogik to'plamlari vujudga keldi: "Izmagarad" (zumrad) "Izbornik Svetoslava", "Zlatuystroy", "Zlatoust" kabilar. Bu to'plamlarda bola tarbiyasi haqidagi fikrlar tavsiya qilingan "Vladimir Monamaxning bolalarga nasihati" asari juda katta ahamiyatga ega. U bu asarida bolalarni Vatanni sevishga, Vatanni dushmanlardan himoya qilishga, harakatchan mehnatsevar, va botir kishilar bo'lishiga chaqiradi. U bolalarni insonparvar, kattalarni hurmat qiladigan, kichiklarni izzat qiladigan bo'lib tarbiyalashlarini talab qiladi.

XVI asrning ikkinchi yarimida cherkovlar qoshida maktablar ochila boshlaydi. Lekin bu maktablar rus ma'rifatining talabini qondira olmas edi. Natijada "Savod ustalari" tashkil qilingan. G'arbiy Evropada O'rta asrlarda tarbiya va maktab Qul tizimining parchalanishi va tanazzulga uchrashi uning o'rnini yangi, feodal tizim bilan almashtirishga olib keldi. Va bu, shubhasiz, undan oldinroq bo'lgan egalik quliga qaraganda ancha progressiv bo'lgan (oxirida asosiy ishlab chiqaruvchi kuch - dehqon iqtisodiyotga ega bo'lgan va shuning uchun qulga o'xshamagan mehnatga qiziqish ko'rsatgan), ammo feodal tuzum ham feodallar, dunyoviy va ruhoniylarning shaxsiy mulkiga asoslangan edi. , erga, u ustida ishlagan er egalarga bo'ysungan dehqonlarning qattiq ekspluatatsiyasi bo'lgan. Katolik cherkovi feodal tizimning asosiy siyosiy kuchi va mafkuraviy tayanchi edi. O'rta asrlardagi G'arbiy Evropa jamiyatida katta rol o'ynagan. Cherkov ommaning ekspluatatsiyasini oqlagan. U insonning tug'ma gunohkorligi haqidagi ta'limotidan foydalanib, astsetizmga, kelajak hayotda jonni saqlab qolish uchun jasadni yo'q qilishga chaqirdi va shu bilan odamlarni sabr-toqat va kamtarlik, feodallarga itoatkorlik ruhida tarbiyalashga o'rgatdi. er - bu oxirat hayotiga tayyorgarlik, bunda hamma erda azob-uqubatlar uchun hamma mukofotlanadi. Bu mazlumlarni zo'ravonlik va ekspluatatsiyaga qarshi kurashdan chalg'itgan. Katolik ruhoniylari qadimgi madaniyatga juda qarshi edilar: fan, san'at, maktab; u tug'ilishdan boshlab, "asl gunoh" ga aloqador, "Xudodan qo'rqish" tarbiyasida mag'lubiyatga uchragan mavjudot sifatida bolaning qarashlarini targ'ib qilgan. Monastirlarda monastir maktablari, cherkovlarda cherkov maktablari mavjud edi. Avvalo, ular quyi cherkov idoralari uchun ruhoniylarni tayyorladilar, "ammo vaqt o'tishi bilan cherkovning vaziri bo'lishni istamaganlar ham ushbu maktablarda o'qishni boshladilar. O'qituvchilar - rohiblar yoki ruhoniylar - o'g'il bolalarning nasroniy dinining axloqiy dinida ta'lim berganlar, ular o'zga tilda organishgan, chunki katoliklar shu tilda ibodat qilishgan. Binalar ibodatlarini yodladilar, cherkov qo'shiqlarini kuylashni va sanashni o'rganishar edi O'rta asr maktablarida lotin harflari adabiy usulda o'qitilgan, tez-tez yod o'lishgan nimaligini tushunmasdan. ta'lim jarayoni o'quvchilarning muvaffaqiyatli . juda qiyin va vaqt talab va intizom zarracha buzilishi jiddiy jismoniy azob edi. Cherkovlarda, episkopning bo'limida, odatda, zodagonlar va taniqli fuqarolarning bolalari qatnashadigan kafedral yoki sobor maktablari bor edi. Asta-sekin bu maktablar o'quvchilarga ilg'or bilim berishni boshladi. Uning mazmuni ilohiyot va "etti bepul san'at" deb nomlangan: grammatika, ritorika, dialektika (diniy falsafaning boshlanishi), arifmetika, geometriya, astronomiya, musiqa. Cherkov maktablarida asosan yuqori ruhoniylar o'qitilgan. Dunyoviy feodallar (ritsarlar) ettita "ritsariy fazilatlarini" o'zlashtirishdan iborat bo'lgan turli xil tarbiya va bilimlarga ega edilar: ot minish, suzish, qilichbozlik, qilich, qalqon va nayza bilan qurollanish, ov qilish, shaxmat o'ynash, o'z suzeriga va xonimlarga sharafiga she'r yozib va kuylash qobiliyatlari organishgan. O'qish va yozishni bilish ixtiyoriy edi. Kelgusi ritsar suzerain sudida zarur bilimlarga ega bo'ldi, u erda 7 dan 14 yoshgacha u feodalning rafiqasi bilan sahifa edi,

keyin 14 yoshdan 21 yoshgacha o'z xo'jayini navbati, unga harbiy yurish va ovda hamrohlik qildi. Hayotining 21-yilida, yigit ritsar edi, unga maxsus marosim hamrohlik qildi. Feodallarning qizlari uyda va konventsiyada tarbiyalangan, ularda diniy ruhda tarbiyalangan, o'qish, yozish va kashta tikishni o'rgatgan. XII-XIII asrlarga qadar. G'arbiy Evropada hunarmandchilik, savdo-sotiq va shaharlarning ko'payishi shahar, asosan dunyoviy madaniyatning paydo bo'lishiga yordam berdi. Feodal zulmiga qarshi kurashgan fuqarolar ham katolik cherkoviga qarshi chiqishgan. Shaharlarda hunarmandlar o'z farzandlari uchun ustaxonalar, savdogarlar gildiya maktablarini ochdilar. Cherkov emas, balki shahar aholisi tomonidan tashkil etilgan bu maktablar o'z ona tillarida sanash, o'qish va yozish bilan shug'ullanishgan. Din ularga ustunlik qilmagan. Keyinchalik magistratura tomonidan boshqariladigan shahar boshlang'ich maktablari bo'lgan ustaxona va gildiya maktablari ta'lim sohasidagi cherkovning monopoliyasini buzgan.

Tarixda Uyg'onish davri nomi bilan o'tgan o'n to'rtinchi va o'n oltinchi asrlar feodal jamiyatda kapitalistik ishlab chiqarish rejimining vujudga kelishi, ishlab chiqarish va savdoning rivojlanishi, qadimgi dunyo madaniyatini jonlantirgan burjua - antik dunyo madaniyati, xususan, yunon madaniyati bilan ajralib turadi. fan va san'atning jadal rivojlanishiga hissa qo'shgan. Uyg'onish davrida, dindan farqli o'laroq, er yuzidagi hayot haqidagi g'oyalar oxirat hayotiga tayyorgarlik sifatida, er yuzida baxtli hayot kechirish huquqi e'lon qilingan. XIV-XVI asrlar madaniyatida. diqqat markazida odam bo'lgan, u insonparvar deb nomlangan (lotincha so'zidan humanus - inson). Uyg'onish davri gumanizmi, shubhasiz, progressiv hodisa edi, ammo bu nisbatan tor ma'lumotli odamlarning mafkurasi edi va ijtimoiy jihatdan cheklangan xarakterga ega edi. Gumanistlar tomonidan e'lon qilingan odamlarga sig'inish faqat jamiyatning ijtimoiy elitasi vakillariga tarqaldi va feodallar va yangi paydo bo'lgan burjua tomonidan shafqatsiz ekspluatatsiya qilinayotgan ishchilarga targ'ib etilmagan.

Gumanist o'qituvchilar o'zlariga ko'p tomonlama manfaatlarga ega sog'lom, faol odamlarni tarbiyalash vazifasini qo'ydilar. Ular ijodiy faoliyatni, ularda havaskorlik faoliyatini rivojlantirishga hissa qo'shadigan va jismoniy dunyoviy bilimlar bilan qurollangan bolalarning jismoniy va aqliy tayyorgarligiga katta e'tibor berishdi. Gumanistlar ta'lim vizualizatsiyaga asoslangan bo'lishi va o'quvchilarning bilimlarni ongli ravishda o'zlashtirilishini ta'minlashi kerak deb hisoblashgan. Ular o'rta asrlarga xos bo'lgan tayoq intizomini qoralashmagan, bolaga ehtiyotkorlik va ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lishga, uni shaxs sifatida hurmat qilishga chaqirdilar. Ta'limning feodal tizimiga, dogmatizmga va bolaning aqliy kuchlarini bostirishga qarshi norozilik ko'rsatgan gumanist o'qituvchilar o'z davri uchun ilg'or pedagogik talablarni qo'ydilar. Ammo Gumanistik pedagogika, Uyg'onish davri gumanizmining butun madaniy harakati singari, keng omma manfaati uchun kurash bilan bog'liq emas edi. Uning ta'siri faqat olijanob va badavlat ota-onalarning farzandlari o'qigan maktablarda tarqaldi.

Rus pedagog-olimlarining pedagogik g'oyalari. G'arbiy Yevropada maktab va pedagogik fikrlar Inson ruhiyatining tiklanishining yorqin namoyishi dastlabki utopiya sotsialistlari T. Mora (1478-1535) va T. Kampanella (1568-1639) asarlari edi. Tomas More o'zining mashhur "Oltin kitobi" kulgili va foydali ekanligi, eng yaxshi davlat tuzilishi va yangi Utopiya oroli haqida (1516) ikki muhim va fundamental fikrlarni ifoda etgan birinchi evropalik mutafakkir bo'lgan: insoniyat jamiyatining gullab-yashnashi uchun xususiy mulkning xavflari va barcha fuqarolarning samarali ishlarda ishtirok etishi majburiydir. Muallifning tasavvurida yaratilgan Utopiya shtatida barcha fuqarolar mehnat qilishlari shart (kuniga 6 soat), ijtimoiy mehnat mahsulotlari barchaga teng taqsimlanadi. Ushbu davlatda kelajakdagi fuqarolarning bilimlari ham universal va majburiydir va bu erda bolaning jinsidan qat'i nazar, to'liq tenglik saqlanadi. "Barcha erkaklar va ayollar", deb yozadi T. Yana yozganidek, bitta umumiy narsa bor - bu

qishloq xo'jaligini hech kim ayamagan. Hamma uni bolaligidanoq o'rgangan, qisman maktabda nazariyani o'zlashtirib, qisman eng yaqinida. Shaharga, bolalarni o'yin uchun olib ketishayotgan dalalarga olib borishadi, u erda ular nafaqat tomosha qilishadi, balki jismoniy mashqlar bahonasida ham ishlashadi. " Faqatgina olimlar jismoniy mehnatda majburiy ishtirok etishdan ozod qilinishlari va ularga qo'yilgan umidlarni oqlashi shart. Aks holda, ular o'zlarining nomlarini yo'qotadilar va yana qishloq xo'jaligiga yoki hunarmandchilikka qaytadilar. Mora zamondoshlari uchun bolalarni faqat ona tilida o'qitish g'oyasi va ularning o'qitishining tabiiy-ilmiy mazmuni juda muhim edi. Mor jismoniy tarbiyaga katta ahamiyat bergan, u Afinaning jismoniy tarbiya tizimiga amal qilgan. Mohrning voyaga etgan barcha fuqarolarni asosiy kasblari turidan qat'i nazar ularni o'qitish va doimiy o'z-o'zini tarbiyalashda vizualizatsiyadan foydalanish haqidagi g'oyalari qiziqarli va progressiv edi. Buning uchun Morning ta'kidlashicha, ommaviy o'qish, ma'ruzalar va boshqalarni tashkil etish kerak edi.

Tomaso Kampanellaning "Quyosh shahri" kitobida bayon etgan pedagogik g'oyalari ma'lum darajada mutafakkirlar, shu jumladan T. Mora tomonidan ilgari surilgan g'oyalarning rivojlanishi edi. "Quyosh shahri" - bu Utopiya singari, jamoat mulki, majburiy va umumbashariy mehnat hamda barcha fuqarolarga fan va san'at bilan shug'ullanish imkoniyatini berish tamoyillariga asoslangan davlatdir. Kampanella Mordan ko'ra mukammal jamiyatda ota-onalar tizimini yaratdi. Uning fikricha, davlat hatto er va xotin tanlash masalasini ham nazorat qilishi kerak, shunda "erkak va ayolning kombinatsiyasi eng yaxshi nasl beradi. Va biz itlar va otlarning zotini yaxshilashga astoydil e'tibor berib, shu bilan bir qatorda odam zotini ham e'tiborsiz qoldirayotganimizdan ular kulishadi ". Kampanella, ikki yoshdan boshlab, bolalarga ta'lim berishni boshlashi kerak, va uch yoshdan boshlab ularga to'g'ri nutq va alifboni o'rgatish kerak, vizual tasvirlardan keng foydalanib, uylar va shahar devorlarini tom ma'noda qamrab oladi. Xuddi shu yoshdan boshlab bolalarning jismoniy tarbiyasi yaxshilanishi kerak va sakkiz yoshdan boshlab turli fanlar bo'yicha tizimli mashg'ulotlar boshlanishi kerak. Talabalarga texnik bilimlar berish va kelajakdagi kasbni ongli ravishda tanlash imkoniyatini berish uchun fanlarni o'rganish turli seminarlarga muntazam tashriflar bilan birlashtirilishi kerak. O'n ikki yoshdan boshlab, jinsdan qat'i nazar, fuqarolarning harbiy tayyorgarligini boshlash kerak, shunda urushda ayollar o'zlarining o'smir bolalari bilan birga qatnashishlari mumkin. Ilk Utopiya sotsialistlarining pedagogik g'oyalari ilg'or pedagogik nazariyaning keyingi shakllanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatgan.

N.I.PIROGOV BOLALARNING TA'LIMI VA O'QITISH HAQIDA

Nikolay Ivanovich Pirogov (1810-1881), taniqli jarroh, Qrim urushidagi Sevastopolni himoya qilishning qahramon ishtirokchilariga tibbiy yordamni tashkillashtirish tashkilotchisi, 1856 yilda "Morskoy sbornik"da "Voprosi jizni "maqolasi bilan jurnalda nashir etilgan. Unda oilaning va jamoatning bolalarga tarbiyasini bir qator muhim savollari ko'tarilgan. Maqola ko'pchilikni e'tiborni jalb qildi va ushbu masalalar matbuotda, o'quv muassasalarida, o'qituvchilar va ota-onalar o'rtasida keng muhokama qilinishiga sabab bo'ldi.

Ushbu maqolada Pirogov o'zining umuminsoniy ta'limni qo'llab-quvvatlagan axloqiy shaxs haqidagi idealini asoslab berdi. U ota-onalar bolalarning moyilligini e'tiborga olmay, "mustaqil ravishda va o'zboshimchalik bilan o'z bolasini jamiyatning muayyan kastasi uchun tayinlaganiga" g'azablanib, uni mulkiy majburiyatlarni bajarishga tayyorlashga shoshilishdi, bu birinchi navbatda shaxsiyatni rivojlantirishni ta'minlash kerakligini unutishdi. , mustaqil hayot yo'lga kirishda inson uchun zarur bo'lgan axloqiy e'tiqodlarni shakllantirish. U odamning o'zi va jamiyat uchun erta kasbiylashtirish, ta'lim sohasidagi ixtisoslashuvning zarari haqida gapirdi. Pirogovning umumiy ta'limi hamma uni zarur deb hisoblangan, chunki bu maxsus ta'limga asoslanishi kerak. Pirogovning umumiy ta'limning inson shakllanishidagi muhim roli haqidagi

fikrlari o'z davri uchun tarixan progressiv bo'lgan. Biroq, Pirogovning pedagogik bayonotlari uning sinfiy cheklovlari aks ettirdi. U xristian dinini axloqiy shaxsni tarbiyalash uchun asos deb hisoblagan va bolaligidanoq bolalarga diniy ta'lim berish zarurligini ta'kidlagan. Rossiyaning ijtimoiy hayotini o'zgartirish uchun u faqat bitta yo'lni - ta'limni ko'rdi: "Ta'lim biz beshikdan boshlanishi kerak, agar biz jamiyatning axloqi, g'oyalari va e'tiqodida tub inqilobni xohlasak." Pirogov maktabgacha yoshdagi bolalarni boshlang'ich oilaviy tarbiyasi axloqiy shaxs shakllanishini boshlaydigan bosqich bo'lib, kelgusida o'qishga asoslangan poydevor hisoblagan. Pirogovning bolaligidanoq axloqiy shaxsni tarbiyalash, bolalarning boshlang'ich oilaviy tarbiyasida onaning muhim, mas'uliyatli roli, onaning tarbiyachisi idealidagi asosiy fikrlari u bilan "Voprosi jizni" maqolasi nashr etilishidan ancha oldin paydo bo'lgan. Ularni kelgusi xotiniga 1850 yilda xat orqali aytilgan. Pirogovning ta'kidlashicha, onaning asosiy maqsadi "o'zini to'liq oilaga berish, bolalarni tarbiyalash vazifasi" edi va ayol ma'rifiy ishlarga tayyor bo'lishi kerak. "Bolalikning dastlabki yillarida, uni chaqirishning barcha yuksakliklarini va butun muqaddasligini bilgan va o'qigan onasi tomonidan tarbiyalanishi bebaho baxt", deb yozgan edi. Ushbu chaqiriqni bajarish uchun ona doimiy ravishda o'z-o'zini tarbiyalashga va o'z-o'zini tarbiyalashga intilishi, bolalar bilan aniq gaplasha olishi kerak, eng muhimi, "bolalar tarbiyasini yaxshilash uchun doimo harakat qilish kerak". "Voprosi jizni" maqolasida N. I. Pirogov, Rossiyada ayollarning tarbiya olishini keskin tanqid qilgan, bu olimning fikriga ko'ra, ayolning shaxsiy xohishlariga ham, ijtimoiy maqsadlariga ham mos kelmagan. U jamiyat oldida ayolni yuksaltirishga intildi. Bundan tashqari. Pirogov, "odamning beshikiga g'amxo'rlik qilish, bolaligining o'yinlarini tashkil etish, birinchi so'zlarni ham, birinchi ibodatni ham og'izdan og'dirishni o'rgatish, ular (ayollar - I. Ch.) Jamiyatning bosh me'morlari bo'lishgan. Burchak poydevori ularning qo'llari bilan qo'yilgan." N. I. Pirogov onani jamiyat tomonidan alohida e'tibor va hurmat bilan o'rab olish kerakligini ta'kidlagan. "Faqat qahramonlar uchun qurbongohlar quradigan odamlarning uzoqni ko'radigan bema'niligi, enaga va onaga ikkinchi darajali, bo'ysunuvchi sinf sifatida qaraydi. Faqat tijorat materializmi va johil hissiyotga qataydir ayolga qaram va o'zidan past deb. "Pirogov "insoniyat kelajagi" onalar qo'lida ekanligini ta'kidlab, ong va qalb, tarbiya va ta'lim ta'sirida yumshoq mum kabi turli xil shakllarga kirishi mumkin bo'lgan bolalarga ehtiyotkorlik va ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lish zarurligini ta'kidladi. Bolaning umumiy rivojlanishi va xulq-atvorini boshqarish uchun onaning doimiy g'amxo'rliklari va mehnati zarur: "Ko'ruvchi va kuzatuvchan ko'z bilan, u tabiatan, tug'ma va temperament tabiatiga bog'liq bo'lgan uning harakatlariga, moyilligiga e'tibor berishi kerak: yo ularni rivojlantiring, keyin rivojlantiring va rivojlantiring. Bu moyilliklarga bog'liq ravishda ularga boshqa yo'nalish berish bu uning ishi".

Urug'lik ta'limi maktabda emas, balki oilaviy tarbiyada uning xususiyatlari va moyilliklarini hisobga olgan holda bolaning individual rivojlanishini yo'naltirish uchun ko'proq imkoniyatga ega. Pirogov o'qituvchilar va ota-onalarni bolaning ruhiy dunyosini sinchkovlik bilan o'rganishga, bolalarni rivojlantirish va tarbiyalashga oqilona rahbarlik qilishga chaqirdi.

N. I. Pirogov o'qituvchilar muhokamasiga maktabgacha pedagogikaning eng muhim savolini qo'ydi: oilada maktabgacha yoshdagi bolalar bilan olib boriladigan tarbiyaviy ish yo'nalishi qanday bo'lishi kerak? Uning o'zi bu savolga o'ziga xos echimni berdi: maktabgacha yoshdagi bolalarning oilaviy tarbiyasi jarayonida ona bolalar o'yinlaridan keng foydalangan holda ularga haqiqiy ta'lim asoslarini berishi kerak. "... Bolada, - deb yozgan Pirogov, - haqiqiy ta'lim uchun juda ko'p turli xil qobiliyatlar allaqachon juda erta shakllangan; masalan, ob'ektlarning shakli va boshqa hissiy-fizik xususiyatlari haqidagi tushuncha unda juda erta rivojlanadi. Ushbu kontseptsiyadan foydalanib va bolalar o'yinlarini unga moslashtirib, biz

allaqachon ta'lim uchun mustahkam poydevor qo'yishimiz mumkin. Mening o'qituvchilarim ehtiyotkorlik bilan ish tutishganidan shuni ko'rish mumkinki, boshlang'ich ta'limning eng muhim, eng kuchli dastagi - bolalar o'yinlari onalar va o'qituvchilar qo'lida deyarli mutlaqo harakatsiz bo'lib qolmoqda. Bolalar tabiatining o'yinlarga bo'lgan moyilligidan foydalanishdan ko'ra tabiiyroq va sodda tuyuladigan narsa, bolalarning didi va bolalarning xayoliga putur etkazadigan ahmoq o'yinchoqlar o'rniga ularni aqlli o'yinlar bilan o'rash, ular uchun juda ko'p yangi va kerakli ma'lumotni ishlab chiqishga xizmat qiladi." Pirogovning bu qarashlari rus maktabgacha pedagogikasi uchun katta ahamiyatga ega edi. XIX asr ikkinchi yarmining taniqli o'qituvchilari. Maktabgacha yoshdagi bolalarni chinakam ta'lim olish g'oyalari dasturlar va o'yinlar va mashg'ulotlarning uslubiy ishlanmalarini tuzishda, tabiatdagi kuzatuvlarda, oddiy jismoniy tajribalarni o'tkazishda ishlatilgan. O'z vatanining jo'shqin vatanparvari N.I. Pirogov ta'lim va tarbiya ona tilida olib borilishini shart deb hisoblagan. U bolalarni tarbiyalash va o'qitishdagi kosmopolitizmga qarshi qo'zg'aldi, jamiyatning imtiyozli qatlamlari bolalari erta yoshdan boshlab o'qituvchilar va o'qituvchilarga o'z ona tillariga va chet tillariga bo'lgan hurmatni uyg'otdi. "... Men, - deb yozgan Pirogov, - bizning yoshlarga - deyarli go'daklarga - frantsuz, ingliz tillarini o'rgatish odatiy emas; Bu bizning mamlakatimizda ilmiy bilimlarni tarqatish va ruhiy dunyoqarashni kengaytirishga hissa qo'shmaydigan milliy hissiyatni sharmandalik». Pirogov bolalarning olti yoshli yoshini bolalar uchun savodxonlik darslarini boshlash uchun eng qulay vaqt deb hisobladi. Umumiy rivojlanishi sust bolalar uchun istisno qilinishi mumkin. Ota-onalar va tarbiyachilar bolaning aqliy rivojlanishining rivojlanishini kuzatishlari va tegishli vaqtda tizimli ta'limni boshlash uchun uning savodxonlikka bo'lgan qiziqishidan foydalanishlari kerak.

Pirogov bolalar e'tiborining psixologiyasi, uning erta yoshdan rivojlanish usullari haqida qimmatli fikrlarni bildirdi. Pirogov e'tiborni materialistik nuqtai nazardan "sezgi organlari tomonidan olingan taassurotlarni idrok etadigan miya elementlarining zo'riqishining maxsus holati" deb hisoblab, bolalarda diqqatni tarbiyalash usullari va vositalarini alohida ajratib ko'rsatish zarurligini ta'kidladi. Pirogov fikrlashning rivojlanishi uchun nafaqat sezgilarga ta'sir qiladigan ko'rish qobiliyati, balki so'z ham kerak. "... So'zlar in'omi, - deb yozgan Pirogov, - ichkariga kirishning yagona va tan olinmagan vositasi, tashqi hissiyotlardan ko'ra chuqurroqdir." Pirogovning ta'kidlashicha, vizualizatsiya va so'zni bir-biri bilan uyg'unlikda ishlatish kerak edi: "... vizualizatsiya ham, so'z ham o'z-o'zidan, ularni to'g'ri boshqarish qobiliyatisiz va boshqa shartlarsiz yaxshi narsa emas. qiladi » Bola tushunishi mumkin bo'lgan so'z, hali ham ko'rinishni almashtirishi mumkin; ravshanlik hech qachon so'zlarni almashtirmaydi. "Vizual, so'zning yordamisiz, u bola xotirasiga chuqur kirib borishi mumkin bo'lsa ham, u doimo biron bir narsaga oid va tushunarsiz bo'lib qolaveradi, shu bilan so'zning taassuroti yanada yaxlit va izchil bo'ladi." N.I.Pirogovning nomi jahon jarrohlik fanining rivojlanish tarixiga, Rossiya fani va ta'limining rivojlanish tarixiga kirdi. Odessa va Kiev o'quv okruglarining vasiysi bo'lgan N. I. Pirogov o'zini insonparvar va sezgir yoshlarning etakchisi ekanligini isbotladi, gimnaziyalarning pedagogik kengashlari faoliyatini jonlantirishga, adabiy matematikalarni tashkil etish orqali talabalarning ijodiy tashabbuslarini rivojlantirishga yordam berdi va shu bilan birga, Pirogovning pedagogik nazariyasida. yuqorida ta'kidlab o'tilganidek, liberal burjua pedagogikasiga xos bo'lgan ba'zi xususiyatlar o'z aksini topgan: ta'lim maqsadini mavhum-idealistik asoslash, ilmiy ta'limni din bilan o'zaro bog'lash. ta'lim, shuning uchun tashqariga bolalar jismoniy jazo muammolar va ish qoidalari.

Iogann Genrix Pestalotsining didaktika va boshlang'ich ta'lim metodikasiga qo'shgan hissasi. Adolf Distervergning rivojlantiruvchi ta'lim nazariyasi

Iogann Fridrix Gerbart Germaniyada tug'ildi. Gerbart dastlab lotincha klassik maktabda, so'ngra esa Iyen universitetida o'qidi.

Gerbart universitetni tamomlagach, shveytsariyalik bir aristokrat oilasida tarbiyachi bo'lib ishladi. 1800 yilda u Pestalotssining Burgdorf institutiga bordi. Lekin u ulug' pedagogning demokratik qarashlarini o'zlashtira olmadi.

1802 yildan boshlab Gerbart Gyttingen va Kenigsberg universitetlarida professor bo'lib ishladi. Gerbart bu universitetlarda o'zining pedagoglik faoliyatini kengaytirib yubordi: psixologiya va pedagogikadan leksiylar o'qidi, o'qituvchilar tayyorlash seminariyalariga rahbarlik qildi. U seminariya huzurida tajriba maktabi ochib, o'zi bu maktabda matematikadan dars berdi.

Gerbart o'zining «Tarbiya maqsadlaridan kelib chiqqan umumiy pedagogika» (1806), «Psixologiya darsligi» (1816), «Psixologiyani pedagogikaga tatbiq qilish to'g'risidagi xatlar» (1831), «Pedagogikaga doir leksiylar ocherki» (1835) degan kitoblarida pedagogikaga doir g'oyalarini keng bayon qilib berdi.

Tarbiyaning mohiyati, maqsadi va vazifalari. Gerbart tarbiya maqsadini belgilab olishga katta ahamiyat berdi. U tarbiyaning maqsadi yaxshi fazilatli kishini tarkib toptirishdan iborat, deb hisoblaydi. Gerbart shu maqsadni abadiy va o'zgarmas deb hisoblab, odamlarni mavjud munosabatlarga moslasha oladigan, o'rnatilgan huquq tartibini hurmatlaydigan, shu tartibga itoat qiladigan kishilar qilib tarbiyalashni ko'zda tutdi.

Pedagog o'zi tarbiyalayotgan bolaning oldiga shunday maqsad qo'yishi lozimki, bola ham o'sib katta bo'lganidan keyin o'z oldiga shunday maqsadlar qo'ya bilsin. Mana shu bo'lajak maqsadlar: 1) ro'yobga chiqishi mumkin bo'lgan maqsadlar va 2) zarur maqsadlar deb ikkiga bo'linishi mumkin.

Odam bir vaqti kelib muayyan ixtisos sohasida o'z oldiga qo'yishi mumkin bo'lgan maqsadlar ro'yobga chiqishi mumkin bo'lgan maqsadlardir.

Zarur maqsadlar deb shunday maqsadlarga aytiladiki, bu maqsadlar odamga o'z faoliyatining har qanday sohasida kerak bo'ladi.

Tarbiya ro'yobga chiqishi mumkin bo'lgan maqsadlarni o'z oldiga qo'ygach, u odamda xilma-xil, har tomonlama idrok qilish qobiliyatini o'stirishi, qiziqish doirasini kengaytirishi va to'laroq qilishi lozim, mana shuning o'zi ichki erkinlik g'oyasiga, takomillik g'oyasiga muvofiq bo'lib tushadi. Zarur maqsadlarga kelganda tarbiya bo'lajak arbobning axloqini xayrixohlik g'oyasi, huquq va adolat g'oyasi asosida tarkib toptirishga yoki Gerbartning so'zi bilan aytganda, bu arbobda barqaror axloqiy xarakter vujudga keltirishga majburdir. Gerbart tarbiyaning mohiyati bolaning ko'nglini tasavvurlar bilan boyitishdan iborat deb hisoblab, bolaga fazilatli xulq g'oyalarini va sabablarini singdirishni va shu asosda unda axloqiy xarakter vujudga keltirishni istaydi.

Gerbart tarbiya jarayonini boshqarish, o'qitish va axloqiy tarbiya berish, deb uch bo'lakka bo'ladi.

Boshqarish o'z oldiga bolaning kelajagini emas, balki hozirgi vaqtning o'zida, ya'ni tarbiya jarayonining o'zida tartib saqlab turishni vazifa qilib qo'yadi. Gerbart «yovvoyi sho'xlik» bolalarga xos bir narsa deb hisoblab, boshqarish ana shu «yovvoyi sho'xlik»ni

yo`qotishi lozim deydi. Boshqarish tashqi tarbiyani saqlab turishi bilan tarbiyalanish uchun shart-sharoit vujudga keltiradi. Lekin boshqarishning o`zi tarbiyalamaydi, balki tarbiyalashning mutlaqo zarur shartidir, xolos, deydi.

Gerbart boshqarishda xilma-xil jazolar sistemasini batafsil ishlab chiqdi. Jumladan: po`pisa va nazorat qilish, buyruqlar berish, taqiqlash va tan jazosi kabilar.

Gerbart bu metodlardan aniq, to`g`ri va adolatli foydalanilsa bolalar tarbiyasida yaxshi natijalarga erishishi mumkin, bolalarni boshqarish vositalari ichida tan jazosi berish metodi asosiy o`rinni egallaydi, deb ta`kidlaydi.

Gerbart tarbiya ishida aqliy ta`limga katta ahamiyat berdi. U ta`limni tarbiyaning eng katta va asosiy vositasi deb hisobladi. Gerbart pedagogikaga tarbiyalovchi ta`lim terminini kiritdi. Ta`limsiz tarbiya bo`lmaydi, deydi u. Gerbart tarbiyalamaydigan ta`limni tan olmaydi. Ammo Gerbart o`zidan oldin o`tgan pedagoglarning, jumladan, Pestalotssining tarbiyalovchi ta`lim to`g`risidagi qimmatli g`oyasini takomillashtirdi.

Gerbartning fikricha, ta`lim qiziqishlarning ba`zilari tevarak-atrofdagi voqelikni bilishga, ba`zilari ijtimoiy hayotni bilishga intiladi.

Gerbart turli qiziqishlarni oltita mustaqil turga bo`ladi. U quyidagi qiziqishlarni birinchi guruh qiziqishlar qatoriga kiritadi: imperik qiziqish — fikr yuritishga yo`llaydi; estetik — qiziqish bu hodisalarga badiiy baho berishni ta`minlaydi. Quyidagi qiziqishlar ikkinchi, guruh qiziqishlar qatoriga kiradi: yoqtiruvchi qiziqish — bu qiziqish o`z oila a`zolariga va juda yaqin tanish-bilishlariga qaratilgan qiziqishdir; ijtimoiy qiziqish — odamlarning kengroq doirasini, jamiyatni, o`z xalqini bilishga qaratilgan qiziqishdir. Gerbartning fikricha, odamzod o`z tarixining boshlang`ich davrida bolalarga va o`spirinlarga xos narsalarga va faoliyat turlariga qiziqqan. Shu sababli deydi u, — o`quvchilarga qadimiy xalqlar tarixi va adabiyoti doirasidan olingan va tobora murakkablashib boradigan gumanitar bilimlar berish kerak.

Gerbart qadimiy tillarga va matematikaga ham juda yuksak baho berdi, shu bilan birga, u matematikani asosan tafakkurni o`stirish vositasi deb, «ruh uchun kuchli gimnastika» deb hisoblaydi.

Gerbart maktab tizimi masalasini o`zining konservativ ijtimoiy qarashlariga muvofiq hal qilishga urindi. U maktablarning quyidagi tiplarini: elementar maktab, shahar maktabi va gimnaziya taklif qildi. Maktablarning bu tiplari bir-biriga bog`liq emas, ularning har qaysisi mustaqil yashayveradi: elementar maktab va shahar maktablaridan maxsus maktablargagina o`tish mumkin, gimnaziyadan esa oliy o`quv yurtlariga o`tish mumkin. Klassik gimnaziya ta`limi Gerbart zamonidayoq o`z umrini tugatib qolgan bo`lsa ham, lekin Gerbart bu ta`lim tizimini qizg`in yoqlab chiqdi. Uning fikricha, savdo-sotiq, sanoat, hunar-kasb va hayot uchun amaliy ahamiyati bo`lgan boshqa xil ishlar bilan shug`ullanishi lozim bo`lgan kishilargina real maktabda o`qib tarbiyalanishi kerak. Aqliy mashg`ulotlar, rahbarlik va boshqaruv ishlari bilan shug`ullanishi lozim bo`lgan kishilar, ya`ni jamiyatning intizomli tabaqalari esa Gerbartning fikricha, faqat klassik gimnaziyada o`qib ta`lim olishi lozim.

Gerbart ta`lim bosqichlari nazariyasini ishlab chiqdi, bu nazariya hamma mamlakatlarning pedagoglari orasida keng tarqaldi.

Gerbart ta`limni tasviriylar ta`lim, analitik ta`lim, sintetik ta`lim deb uch turga bo`ldi.

Tasviriylar ta`lim cheklangan tarzda qo`llaniladi, lekin o`z chegarasi doirasida uning ahamiyati juda katta. U bolaning tajribasini aniqlab olishni va bu tajribani to`ldirishni o`z oldiga

maqsad qilib qo'yadi. O'qituvchi materialni jonli, obrazli hikoya qilib berish yo'li bilan o'quvchilarning bilimlarini kengaytiradi. Bunda ko'rsatmali vositalar katta rol o'ynaydi.

Analitik ta'lim «ayni bir vaqtda atrofni o'rab turgan» narsalarni ayrim narsalarga, bu narsalarni esa tarkibiy qismlarga, bu tarkibiy qismlarni ham belgilarga bo'lish vazifasini o'z oldiga qo'yadi. Bolalar maktabga kelganlarida ularning boshlarida juda ko'p tasavvurlar bo'ladi. Vazifa shuki, o'qituvchi rahbarligida o'quvchilarning bu fikrlari bo'laklarga ajratilishi, tuzatilishi va takomillashtirilishi lozim.

Sintetik ta'lim, asosan, yuqori sinflarda qo'llaniladi. O'qituvchi yangi materialni bayon qilar ekan, uni tasvirlab berish bilan cheklanib qolmaydi, balki umumiy xulosalar chiqaradi, o'quvchilarga bo'lak-bo'lak holda ma'lum bo'lgan, ularning ongida bir-biridan alohida-alohida turgan turli tasavvurlarni bir butun holga keltirib, taqrib qiladi. Gerbart sintetik ta'limga katta ahamiyat beradi.

Gerbartning fikricha, tasvir, tahlil va taqrib o'quv jarayonida birin-ketin kiritiladigan va birining o'rnini ikkinchisi izchillik bilan almashtirib turadigan, bir-biridan ajratib qo'yiladigan qandaydir ta'lim metodlar emas. Ta'lim jarayoni ta'limning shu uch usulida birlik bo'lishini ta'minlashi lozim.

Gerbart axloqiy ta'limning nihoyat darajada intelluktualizm ruhi bilan sug'orilgan tizimini ishlab chiqdi. Uning pedagogika tizimida o'qituvchining o'qitish vositasi bilan o'quvchi ongiga axloqiy tushunchalarni singdirishga katta ahamiyat beriladi.

Shuni ham hisobga olish kerakki, Gerbart boshqarishni axloqiy tarbiyadan ajratdi, u faqat hozirgi vaqt uchun tartib o'rnatishi lozim bo'lgan boshqarishga nisbatan axloqiy tarbiyaning prinsipial farqini topishga urindi, lekin bunga ozroq bo'lsa-da, ishontirarli dalil topa olmadi, zotan bunday dalil topish mumkin ham emas edi. Chunki intizom tarbiyaning ham sharti, ham natijasidir.

Gerbart axloqiy tarbiya prinsiplari boshqarish prinsiplariga qarama-qarshidir. Boshqarish bolaning irodasi va ongini tartibga solib turadi. Axloqiy tarbiya tizimida esa tarbiyalanuvchida mavjud bo'lgan yaxshi belgilarning hammasi axloqiy tarbiya metodlariga tayanch bo'lishi lozim. Axloqiy tarbiya «tarbiyalanuvchining yaxshi xislatlarini chuqur ma'qullash vositasi bilan uning «o'z shaxsini» o'zining nazarida ulug'lashga» intilishi lozim. Tarbiyachi hatto yo'ldan ozgan tarbiyalanuvchining ham yaxshi belgilarini topishi va bunga darhol erisha olmasa, umidsizlikka tushib qolmasligi zarurdir. Axloqiy tarbiya tizimida «bir uchqun shu ondayoq ikkinchi uchqunni chaqnatishi mumkin».

Gerbart axloqiy tarbiyaning o'ziga xos vositalari qatorida quyidagilarni ko'rsatib o'tadi.

1. Tarbiyalanuvchini tiyib turish (bolani boshqarish, uni itoatkor bo'lishga o'rgatish — bu vositaga xizmat qiladi). Bolalar uchun xatti-harakat chegaralarini belgilab qo'yish kerak.

2. Bolani belgilab olish, ya'ni uni shunday sharoitga qo'yish kerakki, bu sharoitda u «quloq solmaslik og'ir kechinmalarga olib kelishini» faqat tarbiyachining ko'rsatmalaridangina emas, balki shu bilan birga o'z tajribasidan ham tushunib oladigan bo'lsin.

3. Xulqning aniq qoidalarini belgilab qo'yish.

4. Tarbiyalanuvchining ko'nglida «osoyishtalik va ravshanlik» bo'lishini ta'minlab turish, ya'ni «tarbiyalanuvchida haqiqatga nisbatan shubha tug'ilishi» uchun asos bermaslik.

5. Ma'qullash va sazo berib turish yo'li bilan bolaning ko'nglini «to'lqinlantirib» turish.

6. Bolani «xabardor» qilib turish, ya'ni uning nuqsonlarini ko'rsatib va tuzatib turish.

Axloqiy tarbiyada jazo choralari ham qo'llash kerak, lekin intizom o'rnatish uchun qo'llaniladigan jazo choralari tarbiyalash maqsadida beriladigan jazo choralaridan farq qilinishi lozim, tarbiyaviy jazo choralari qasos g'oyasi bilan bog'lanmasdan, balki tarbiyalanuvchiga xayrixohlik bilan qilinayotgan ogohlantirish choralari bo'lishi lozim.

Tarbiyalanuvchining ongida har qaysi narsani o'zimcha mustaqil hal qila beraman, degan fikrning kuchayib ketishiga yo'l qo'yish juda xavflidir. Tarbiyalanuvchining har qanday odamlar orasida (ulfatchilikda) bo'lishiga juda ehtiyotlik bilan qarash kerak, «ijtimoiy turmush oqimi bolani o'z girdobiga tortmasligi va tarbiyaga qaraganda zo'rroq bo'lib ketmasligi lozim». Gerbart tarbiyachining obro'sini nihoyatda darajada yuqori ko'tarishni talab qildi, bu obro' tarbiyalanuvchining nazarida «ko'pchilikning fikridan» hamisha ustun bo'ladi deb hisobladi, shuning uchun ham «tarbiyachi juda zo'r obro'ga ega bo'lishi, tarbiyalanuvchi bunday obro' oldida boshqalarning har qanday fikrini nazar-e'tiborga olmaydigan bo'lishi g'oyat zarurdir».

Gerbart g'oyalari Germaniyada, Rossiyada, G'arbiy Yevropaning ko'pgina mamlakatlarida keng tarqaldi. Amerikada ham bu g'oyaga talab tug'ildi.

Yevropa va AQSH da klassik o'rta maktablar ko'p jihatdan Gerbart pedagogikasiga asoslanib qurildi. Gerbartning bolalarni boshqarish tizimi keng yoyildi. Bu tizim bolalar tashabbusini bo'g'ishga va ularni kattalarning obro'yiga hech so'zsiz bo'sundirishga qaratilgan tizim edi.

Gerbart pedagogikani ilmiy fan darajasiga ko'tarish uchun ko'p ish qildi. U pedagogikaning o'ziga xos tushunchalar tizimi borligini ko'rsatdi.

Gerbartning didaktika masalalarini ishlab chiqqanligi katta ahamiyatga ega bo'ldi. Uning ko'p tomonlama qiziqish to'g'risida, ta'limning tizimli bo'lishi to'g'risida, qiziqish va diqqatni o'stirish to'g'risida aytgan fikrlari hech shubhasiz qimmatlidir. Gerbartning ta'lim bilan tarbiya o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni belgilab berishga uringanligiga ijobiy baho bersa arziydi.

Atoqli nemis pedagogi Fridrix Vil'gel'm Adol'f Disterverg (1790-1866) XIX asr o'rtalarida demokratik pedagogikaning taraqqiyparvar namoyandasidir. Disterverg pedagoglik sohasida samarali ish olib borish bilan bir vaktida, adabiy va metodik ishlarni ham muvaffaqiyat bilan bajarib turdi. U «Nemis o'qituvchilarini o'qitish uchun qo'llanma» (1835) degan kitobini nashr qildirdi. Ushbu kitobda Disterverg ta'limning umumiy vazifalarini va tamoyillari to'g'risidagi o'zining taraqqiyparvar qarashlarini bayon qilib berdi. Disterveg umuminsoniy tarbiya g'oyasini himoya qilib chiqdi, shu ideyaga tayanib turib, pedagogika masalalarining yukori toifaviy va shovinistik manfaatlarini ko'zlab hal kilishga qarshi kurashdi. Uning fikricha, maktabning vazifasi «chinakam prussiyaliklar» emas, balki insonparvar kishilar va ongli fuqarolar tarbiyalab etishtirishdir. Odamlarda insoniyatga va o'z xalqiga bo'lgan muhabbat bir-biriga chambarchas bog'langan xolda rivojlantirilishi lozim. Disterveg «inson – mening nomim, nemis – mening lakabimdir» deydi.

Disterveg Pestalotsti singari, tarbiyaning eng muhim tamoyili uning tabiat bilan uyg'unligidir, deb hisobladi. Disterveg tarbiyaning tabiatga uyg'un bo'lishini quyidagi mazmunda talqin etdi, ya'ni tarbiya odamning tabiiy kamol topishiga qarab olib borilishi, o'quvchining yoshi va o'ziga xos xususiyatlari hisobga olinishi kerak, dedi. Disterveg o'qituvchilar bolalar diqqati, xotirasi, tafakkurining o'ziga xos belgilarini sinchiklab o'rganishlari kerak, deb aytdi: u psixologiyani «tarbiya to'g'risidagi fanning asosi» deb bildi. Distervegning katta xizmati shundaki, u pedagoglik tajribasini pedagogikani taraqqiy

ettirishning manbai deb hisobladi. U mohir pedagoglarning bolalarni tarbiyalash va bu sohadagi ish tajribalarini o'rganish zarurligini ko'rsatib berdi.

Disterveg tabiatga uyg'un bo'lish tamoyiliga qo'shimcha ravishda tarbiya madaniyat bilan uygun tavsifda bo'lishi ham kerak, deb talab qildi. U bunday deb yozadi: "Tarbiyalash chog'ida odamning tug'ilgan va u yashashi kerak bo'lgan joy hamda vaqt sharoitini, xullas, keng va umumiy hajmdagi butun zamonaviy madaniyatni e'tiborga olishi zarur".

Distervegning fikricha, bolalarda tashabbuskorlikni o'stirish zamonaviy voqealik olg'a surayotgan asosiy talablarning biri bo'lishi lozim. Lekin bolalarda tashabbuskorlikni o'stirish tarbiyaning ob'ektiv tomoni bulgan muayyan maqsadga erishishga yo'naltirilgan taqdirdagina ijobiy ahamiyatga ega bo'ladi.

Disterveg tarbiyaning oliy maqsadini belgilab, bu "haqiqatga, go'zalikka va yaxshilikka xizmat qilishga qaratilgan tashabbuskorlikdir", deb aytdi.

Disterveg ham, Pestalotsii singari, ta'limning asosiy vaifasi bolalarning aqliy kuchlarini va kobiliyatlarini o'stirishdan iboratdir, deb hisoblaydi. Lekin u formal ta'lim moddiy ta'lim bilan chambarchas bog'langanligini ko'rsatib, sof formal ta'lim bulmaydi, lekin o'quvchining o'zi mustaqil olgan bilimlari va malakalarigina kimmatga egadir, deb uqtirib o'tdi.

Ta'lim insonning har tomonlama kamolotga etishiga va uning axloqiy tarbiyasiga yordam berishi lozim. O'kitilayotgan har bir narsa ta'lim jihatdan qimmatga ega bo'lish bilan bir qatorda, axloqiy ahamiyatga ham egadir.

Disterveg tarix, geografiya, ona tili va adabiyotning o'qitilishini bolalarga ta'lim berishda katta roli borligini ko'rsatib o'tdi. U tabiyot va matematika fanlariga yuksak baho berdi, bu fanlar bolalarning intellektual o'sishi uchun muhim vosita ekanligini ko'rsatdi va hamma tipdagi umumiy ta'lim maktablarida bu fanlar o'qitilishi lozim, deb hisobladi. Shu bilan birga, u tabiyot va matematika o'quvchilarni zarur bilimlar bilan lozim bo'lgan darajada qurollantirishi, ularning kelajak amaliy faoliyatga tayyorlashi lozim deb talab qildi.

Distervegning fikricha, boshlang'ich maktabda o'quvchilarni o'qitilgan materialni o'zlashtirish ustida mustakil ishlay oladigan qilishga, ularda buning uchun malaka xosil kilish, ularning aqliy kuch va kobiliyatlarini o'stirishga asosiy e'tibor berilishi zarur. O'qituvchi ko'rsatmali o'qitish yuli bilan bolalardagi barcha sezgi organlarini o'stirishga alohida e'tibor berishi lozim.

Disterveg boshlang'ich maktabning o'quv rejasiga tabiyotni, fizikadan boshlang'ich ma'lumotlar, amaliy geometriya, geografiyani kiritib, bu rejani kengaytirishni talab etdi. U o'rta maktabda real bilimlarni o'qitish tamoyilini qizg'in himoya qildi va o'z zamonidagi klassik gimnaziyani qoraladi.

Disterveg takomillashib boruvchi ta'lim didaktikasini yaratdi, bu didaktikaning asosiy talablarini ta'limning 33 qonuni va tarikasida bayon qilib berdi. Disterveg, avvalo tabiatga uyg'un tarzda bola idrokining xususiyatlariga muvofiq o'qitishni talab etdi. U misollardan koidalarga: buyumlar va bu buyumlar to'g'risida konkret tasavvurlardan shu buyumlarni ifodalovchi so'zlarga o'tishni taklif kiladi. Disterveg bolalarni ularning sezgi organlari bevosita his qila oladigan buyumlar bilan tanishtirishga juda katta ahamiyat berish bilan bir vaktda, bolaning o'z sezgi organlari bilan idrok qilayotgan butun materialni o'ylab ko'rishi va anglab olishi zarurligini uqtirib o'tdi. Disterveg taklif qilgan ko'rsatmali ta'lim "uzoqqa", "oddiy narsalardan murakkab narsalarga", "osonroq narsalardan, qiyinroq narsalarga", "ma'lum narsadan, noma'lum narsaga" o'tish kerak degan qoidalar bilan bog'langan ta'limdir. O'z

vaktida Komenskiy ta'riflab bergan bu koidalarni Disterveg yanada taraqqiy ettirdi, pedagog bu koidalarni formal ravishda qo'llanmasligi kerak, deb xaqli ravishda ogohlantirdi.

Disterveg o'qitilayotgan materialning mustahkam o'zlashtirilishiga katta e'tibor beradi. Disterveg "O'quvchilar o'rganib olgan narsalarni unutib qo'ymasliklariga harakat qil" degan qoidani ilgari surdi va o'tilgan material esdan chiqib qolmasligi uchun uni tez-tez qaytarib turishni maslahat beradi. Distervegning koidalaridan birida "Asoslarni o'rganishda shoshilma" deyiladi. Distervegning haqqoniy ravishda ta'kidlashicha, muvaffaqiyatli ta'lim hamisha tarbiyalovchi karakterda bo'ladi. Bunday ta'lim bolaning akliy kuchlarinigina o'stirib qolmaydi, balki shu bilan birga uning shaxsini, irodasini, sezgilarini, xulq-atvorini ham kamol toptiradi. Distervegning fikricha, ma'lum bir ta'lim metodining kanchalik samarali bo'lishi bu metodning o'quvchilarning akliy kuchlarini qo'zg'atishga qanchalik yordam berishi bilan belgilanadi. "Agar har qanday metod, - deydi u, -o'quvchilarni oddiy idrok kilishga yoki passivlikka odatlantirgan bo'lsa, yomon metoddur, agar o'quvchilarda tashabbuskorlikni qo'zg'atadigan bo'lsa, u yaxshi metoddur". U boshlang'ich ta'lim uchun "elementar" yoki rivojlantiruvchi metodni tavsiya qiladi, metod o'quvchilarning aqliy kuchlarini nihoyat darajada qo'zgatadi, ularga "qidirish, chamalab ko'rish, muhokama yuritish va nixoyat, topish" imkonini beradi. Distervegning fikricha, "YOmon o'qituvchi haqiqatni aytib berib qo'ya koladi, yaxshi o'qituvchi esa haqiqatni topishga o'rgatadi».

Ya.A.Komenskiyning pedagogik nazariyasi

Mashhur donishmand, chexoslaviyalik gumanist-pedagog Ya.A.Komenskiy demokratik pedagogikaning asoschisi sifatida bashariyat tarixidan o'rin oldi. U o'zining amaliy hayotini, pedagogik faoliyatini, ilmiy asarlarini, xalq bolalarini o'qitish va tarbiyalashda bag'ishladi.

Ya.A.Komenskiyning xizmati shundaki, u yosh avlodni o'qitish va tarbiyalash haqidagi fan pedagogika fanining vazifalarini payqabgina qolmasdan, balki pedagogik ilmining poydevorini qurdi va rivojlanish yo'llarini ko'rsatib o'tdi.

Yan Amos Komenskiy 1592 yil 25 martda Chexoslavakiyaning Moraviyada "Chex qarindoshlari" jamoasiga taalluqli oilada tug'ildi. Komenskiylar oilasi Moraviyada Koman qishlog'idan ko'chib kelishgan, shuning uchun ham ularni bu erda Komnachilar oilasi deb atalgan.

Komenskiy yashagan davr Yevropa mamlakatlarida sinfiy kurash keskinlashib tarixiy voqeallar sodir bo'lgan vaqtlar edi. Bu davr feodal ishlab chiqarish munosabatlarining borishi kapitalistik tuzum asoslarining targ'ib topayotgan davri edi. Chexiyada boshlagan o'ttiz yillik urush bu urush o'zining mohiyati jihatidan chex xalqining nemis katolik feodalariga qarshi kurash edi. Yevropaning barcha kuchli davlatlari bu urushda qatnashdi. Keng xalq ommasi jalb etilgan bu kurashdan Komenskiylar oilasi chetda turmadi, chunki Komenskiylar oilasiga mansub bo'lgan "Chex qardoshlari" jamoasi burjua demokratik islohotlar o'tkazishni talab qilib, bu kurashda ishtirok etdi. "Chex qardoshlar" jamoasi o'z safiga chex xalqining ozodligi va mustahkamligi uchun kurashib kelayotgan vatanparvarlarni birlashtirdi. Chex xalqining ozodligi uchun kurash evropa xalqlari feodalizmga qarshi olib borilayotgan kurashning bir qismi edi. Chex qardoshlari cherkovning diniy marosimlarini bajarishdan voz kechdilar, dvoryanlarga qarshi kurashdilar hamma bolalarga ijtimoiy ta'lim berishni amalga oshirdilar, kambag'al oilalarga yordam berdi.

Komenskiy 12 yoshda etim qolib, muhtojliklarni boshidan kechirdi. “Chex qardoshlari” jamoasi ochgan maktabda boshlang'ich ta'lim oldi, 1608-1610 yillarda lotin maktabida o'qidi. Jamoa hisobidan Germaniyada o'qishga yuborildi. Komenskiy Xerborin va Gaydelberg universitetlarida ta'lim oldi. U “Hamma narsalar ensiklopediyasi” nomli ensiklopediyani yozishga kirishdi. U shu yillarda ona-tilining to'liq lug'ati - “Chex tili xazinasini”ni tuza boshladi va Ratkening didaktik ideallari bilan tanishdi. Komenskiy 1614 yilda vataniga qaytdi va Premerovadagi maktabiga o'qituvchilik qildi. U 1616 yilda “Chex qardoshlari” jamoasiga boshliq qilib saylandi. 1618-21 yillarda jamoa tomonidan ochilgan maktabda boshchilik qildi. U maktabda ishlash jarayonida o'qitish metodlarini takomillashtirishga intildi.

Komenskiy nemis dvoryanlari va katolik cherkovi zulmiga qarshi kurashda aktiv qatnashdi. Reaksiya kuchlari chex jamoasi a'zolarini va Komenskiyni ta'qib ostiga oldilar. U quvg'inda hayot kechirdi.

Komenskiy 1627 yilda chex tilida “Chex didaktikasi” asarini yozishga kirishdi. Katolik zulmi va quvg'in kuchaygach, Komenskiy va boshqa jamoa a'zolari Polshaning Leshno shahrida o'rnashdilar.

Komenskiy Leshnoda maktab ochib o'qituvchilik qildi. 1632-38 yillarda bu asarni qayta ishlab lotin tilida tarjima qiladi va uni “Buyuk didaktika” deb ataydi. Komenskiy 1631 yilda “Tillar va hamma fanlarning ochiq eshigi” 1633 yilda “Fizika”? 1632 yilda “Astronomiya”, 1632 yilda “Onalar maktabi” kabi asarlarini yaratdi. Komenskiy Shvesiyada borib maktab islohoti o'tkazishga kirishdi va maktablarda lotin tili o'qitish metodikasini ishlab chiqdi.

1648 yilda Komenskiy Leshnoga qaytib Shvesiya hukumatining topshirig'iga asosan “Lotin tilining muqaddimasi”, “Latinizm zali”, “Tillarining engi yaxshi metodi” kabi asarlarini nashr qildi.

1660 yilda Komenskiy Vengiriyaga boradi va maktablar ochdi. U o'qitish jarayonini jonlashtirish, bolalarga bilimga qiziqish uyg'otish uchun “Tillar va hamma fanlarning ochiq eshigi asari” asosida 8 ta o'quv pyesasini yozdi va ulardan “O'yin maktab” kitobini tuzdi. 1654 yil Komenskiy “Hislar vositasi bilan idora qilingan narsalarnitng suratlari” nomli asarini yozdi. Bu asar Yevropaning ayrim mamlakatlari maktablarida XIX asrning ikkinchi yarimigacha darslik sifatida foydalandi.

Komenskiy Leshno shahri vayron bo'lgach, Gollandiyaga ko'chib bordi va Amstyerdam shahrida o'rnashib qoldi. Umrining oxirigacha shu erda yashadi va 1670 yil 15 noyabrda Amstyerdam shahrida vafot etdi. Komenskiy umrining so'nggi yillarini xalqlar o'rtasida tinchlik o'rnatish va tinchlikni saqlash muamolarini o'rganishga bag'ishladi.

U otashin vatanparvar edi. U umr bo'yi o'z vatanining mustaqilligi uchun kurashdi. Uning barcha asarlari chuqur vatanparvarlik hissi bilan sug'orilgan. Komenskiy dindor odam edi. Uning pedagogikaga oid barcha asarlarida o'sha davrning ta'siri ko'rinadi. Komenskiy dunyo qarashicha uning didaktik ta'limotiga 16-17 asr tabiat falsafasining va Bekonning seneualistik falsafasining ta'siri kuchli. Komenskiy idrok qilingan narsalarning hammasi, avvalo sezgilarda mavjuddir deb hisoblaydi.

Hamma bolalar uchun yagona tipda maktab bo'lishi kerak. Jinsi, tabaqasi, ota-onasining mol mulkidan qat'iy nazar hamma bolalarga umumiy majburiy ta'lim berish kerak degan talablari uning ruhiga singigan demokratizm ifodasidir. U o'g'il va qiz bolalarni ham o'z ona tilida o'qitishini talab qildi.

Uning dunyoqarashidagi ayrim xususiyatlar uyg'onish davri madaniyatning ta'siri ostida vujudga keldi. Komenskiy inson eng mukammal va eng go'zal mavjudotdir deb ta'lim berdi. Tabiat ko'rsatgan yo'ldan borganda uning ruhi ham kamolga etgan zotdir. Komenskiy maktabini insonparvarlik ustaxonasi deb bildi. Komenskiy tarbiyasining maqsadini dindand keltirib chiqardi. Uning fikricha tarbiyaning uch vazifasi bor: 1. O'zini va tevarak atrofidagi olamni bilish (aqliy tarbiya). 2. O'z-o'zini boshqarish (axloqiy tarbiya). 3. Xudoni tanish (dinni tarbiya).

Komenskiy o'rta asr pedagogikasidan farqli o'laroq bolaga aqliy tarbiya berishni muhim ish, deb hisoblaydi.

Komenskiy tarbiyaning rolga yuksak baho bergan. Insonfaqat tarbiya tufayligina insonga aylanadi, insonga bolalik chog'idan tarbiya berilishi lozim.

Tarbiyaning tabiatga mosligi haqidagi fikr dastlab Aristotel asarlarida uchraydi, lekin u bu masalani batafsil yoritmagan. Russo, Pestalossi, Disterveglarning asarlarida ham tarbiyaning tabiatga uyg'unligi haqida fikr yuritiladi, lekin ular tarbiyaning tabiatga uyg'un bo'lish masalasini turlicha tushunadilar.

“Buyuk didaktika” asarida bayon etilgan asosiy fikrlardan biri tarbiya va o'qitishning tabiatga uyg'un bo'lishi haqidagi g'oyadir.

Tarbiyaning tabiatga moslik tamoyilini birinchi marotaba Komenskiy nazariy va amaliy jihatdan ishlab chiqdi.

Komenskiy inson tabiatining bir qismi va u tabiatining bir qismi sifatida uning eng asosiy umumiy qonuniyatlariga buysunadi, deb hisoblaydi. Uning fikricha, tabiatning bu qonuniyatlari o'simliklar va hayvonot olamiga ham, shuningdek insonga nisbatan ham o'z ta'sirini o'tkazib turadi.

Komenskiy maktabning aniq tartibini tabiatdan olmoq kerak, tabiatni ham o'z harakatlarida namoyon qilayotgan jarayonlarini kuzatishga asoslanib bilish lozim, deb ta'lim beradi. Ta'lim-tarbiya “Bolaning tabiiy qobiliyatlariga moslansa, engil va osonroq o'qitish mumkin”.

1. O'qitishni o'z vaqtida, ya'ni kishining fikri boshqa narsalarga bo'linmasdan turib boshlash kerak.

2. Bolaning aqli o'qitish uchun etarli darajada tayyorlagan bo'lishi lozim.

3. O'qitishda umumiydan xususiyga qarab borishi lozim.

4. Osonroq narsalarni o'rgatishdan qiyinroq narsalarini o'rganishga o'tish kerak.

5. O'rganiladigan material ko'plik qilib, bolani qiynab qo'ymas.

6. Hamma narsani sekin-asta o'rgata borish lozim.

7. Bolaning yoshiga to'g'ri kelmaydigan narsalarni unga majburan o'rgatmaslik kerak.

8. Hamma narsa tashqi sezgi organlari orqali idrok etilishi zarur.

9. O'qitishni har doim bir usulda olib borish kerak.

Go'daklikda jismoniy jihatdan o'sadi va sezgi organlari rivojlanadi. Bolalik davrida eslash qobiliyati, til va qo'li rivojlanadi. O'smirlik davrida tafakkuri o'sadi. Yetuklik davrida iroda takomillashadi.

Komenskiy bolalarni 6 yoshga qadar Onalar maktabida tarbiyalashni taklif qiladi. Bolalik davrida jamoalar va qishloqlarda ona tilida olti yillik boshlang'ich maktab bo'lishi lozim. O'smirlar uchun shaharlarda lotin maktabi yoki gimnaziya bo'lishi kerak.

Komenskiy hamma uchun umumiy maktab bo'lishi lozim degan fikrni ilgari surdi. Uning fikricha onalar maktabida bolalar boshlang'ich ma'lumot, tabiat ilmi sohasida suv er, havo, olov, yomg'ir, qor, muz, tosh, temir, daraxt, o'simlik, qush, ho'kiz va hokazolar nima ekanligini bilib olishlari kerak.

Bolalarni yoshlik chog'idanoq uy ruzg'or ishlariga, mehnatga o'rgatish kerak. Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarni axloqiy tarbiyalashda ozodalikka, mehnatsevarlikka, kattalarni hurmat qilishga, mo'minqobillik, rostgo'ylik, odillikka o'rgatish kerak.

Uning fikricha, lotin maktabi, gimnaziyada grek tillari, ona tili va hokazo fanlar o'qitilishi kerak.

Akademiyada ilohiyot, yuridik va tibbiyot fakultetlari bo'lishi kerak. Komenskiy didaktik prinsiplar deganda quyidagilarni nazarda tutadi:

1. Onglik va faollik.
2. Ko'rsatmalilik.
3. Izchilik va tizimlilik.
4. Mashq qilish, bilim va malakalarni puxta egallash.

Onglilik va faollik tamoyilii ta'lim jarayonida o'quvchilarning passiv bo'lib materialni tushunmay mexanik ravishda quruq yodlashi emas, balki bilim va malakalarini faol ravishda anglab chuqur va asosli bilim olishi zarur.

Ta'limda ko'rsatmalilikdan foydalanish qadimiyydir. Komenskiyning fikricha, ko'rsatmalilik tamoyili ko'rsatib o'tish usuli emas, balki barcha sezgi organlari narsalar va hodisalarni eng ravshan, asosli mustahkam puxta o'zlashtirib olishga jalb qilish vositasidir.

Ko'rsatmalilik tamoyilini joriy etishda quyidagilarga amal qilish zarur:

- 1) mavjud narsalarning o'zini ko'rsatish yoki tabiiy holda kuzatishlar o'tkazish;
- 2) narsalarning modelini yoki nusxasini ko'rsatish;
- 3) narsa va hodisalar tasvirlangan suratlarni ko'rsatish.

Ilm sirlarini bilib olish uchun yoshlardan quyidagilar talab qilinadi.

1. Sof aqlga ega bo'lish;
2. O'rganish zarur bo'lgan narsani ko'rish;
3. Diqqatni to'play olish;
4. Kuzatish lozim bo'lgan narsalarni ma'lum tartibda ketma-ket ko'rsatish.

Sezgilar vositasida mukammal idrok qilingan narsalar, hodisalar xotirada uzoq vaqt mustahkamlanadi. Komenskiy shunday yozadi: **“Agar kishi biror marta qand egan bo'lsa, tuyani bir ko'rgan bo'lsa, bulbul xonishini bir marta eshitgan bo'lsa, bularning hammasi xotirada mustahkam qoladi va esdan chiqib ketmaydi”**. Ko'z bilan ko'rilgan narsani

isbotlashning hojati yo'q. Shuning uchun Komenskiy maktablar va muallimlar darslarda ko'rsatma qurollarni ko'proq ishlatishi zarur deb bildi.

Izchillik va tizimlilikni ajratib bo'lmaydi. O'quv materiallarini matematikaga xilof ish qilmasdan to'g'ri tekshirib chiqish o'qitishni nimadan boshlab va unda ketma-ketlikka rioya qilish, yangi material bilan oldin o'tilganlarni bir-biriga bog'lash.

Uning fikricha, ta'lim boshidan oxirigacha izchil davom etishi ta'limning poydevorini mustahkam qurilishini ta'minlaydi. Hozir o'rganilgan bilimlar oldingisiga asoslanilsa, keyingisiga yo'l ochiladi.

Ta'limda umumiydan-xususiyya, ma'lumdan-noma'lumga, uzoqdan-yaqinaga kabi qoidalarga amal qilinadi. Uning fikricha, mashq qilish va takrorlash tamoyilii o'quvchilarning ongiga asoslanib bilimlarini puxta egallashga xizmat qilishi kerak.

Mashqlar natijasida bola so'zlarni quruq yodlay olmasligi, narsa va hodisalarni tushunib olishi bilimlarni o'zlashtirishi va amalda qo'llashi lozim. Bola o'qib to'g'ri tushunib olgan bilimlarning barchasi uning xotirasiga mustahkam saqlanib qoladi. O'rgatmoqchi bo'lgan narsani bolaga amalda bajartirish kerak. Mashq qilish va takrorlash bilimlarning ongli va puxta o'zlashtirishida muhim rol o'ynaydi.

Dars o'quv mashg'ulotini tashkil etishning asosiy shakli va quyidagilarni taqozo qiladi.

- a) bilim darajasi bir xil bo'lgan o'quvchilarning o'zgarmas tarkibi:
- b) o'quv mashg'ulotlarini, darslarni qat'iy jadval asosida tashkil etish:
- v) muallim bir vaqtning o'zida sinfdagi barcha o'quvchilarga bir fan o'rgatishi:
- g) butun o'quv mashg'uloti davomida o'qituvchilarning rahbarlik roli.

Komenskiyning fikricha, bolalarni maktabga har yili bir marta qabul qilish lozim. O'qishga qabul qilinganlar sinflarga taqsimlanib chiqilishi kerak. Maktabda sinflar soni qancha bo'lsa, sinf xonalari ham shuncha bo'lishi kerak. Boshlang'ich sinf o'quvchilari har kuni to'rt soat, gimnaziya o'quvchilari olti soat o'qishi kerak. Har bir darsda ma'lum vazifani bajarish kerak. Muallim biror narsani tushuntirayotganda hamma bolalar diqqat bilan tenglasinlar.

Komenskiy butun dunyoda pedagogik fikrlar va maktablar taraqqiyotida juda katta ta'sir ko'rsatdi. Shuning uchun ham butun insoniyat Komenskiyni qadrlaydi.